Rikosoikeuden professori Sakari Melander
Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
18.1.2019

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asia: **Hallituksen esitys (HE) 212/2018 vp** eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Yleistä

Eduskunnan lakivaliokunta on pyytänyt allekirjoittaneelta kirjallista asiantuntijalausuntoa asiakohdassa mainittuun hallituksen esitykseen liittyen. Eduskunnan lakivaliokunta on päättänyt yhdistää asiakohdassa mainitun hallituksen esityksen käsittelyyn seuraavat lakialoitteet:

– LA 19/2017 vp – Lakialoite laiksi rikoslain 20 luvun 1 §:n muuttamisesta;
– LA 10/2018 vp – Lakialoite laiksi rikoslain 20 luvun 1 ja 7 §:n muuttamisesta; ja
– LA 18/2018 vp – Lakialoite laiksi rikoslain 20 luvun 1 §:n muuttamisesta.

Lisäksi lausuntopyyntöön on liitetty edustaja Ville Tavion tekemä muutosehdotus perusteluineen.

Lausuntopyynnössä pyydetään allekirjoittaneen lisäselvitystä yllä mainituista lakialoitteista sekä edustaja Tavion muutosehdotuksesta.

Pyydettynä lisäselvityksenä esitän kunnioittavasti seuraavan:

Lakialoitteet LA 19/2017 vp, LA 10/2018 vp ja LA 18/2018 vp ja edustaja Tavion muutosehdotus

Aloitteet ja ehdotus sekä niiden tausta. – Kaikissa yllä mainituissa lakialoitteissa ehdotetaan raiskausrikosta koskevan rikoslain 20 luvun 1 §:n muuttamista siten, että säännös soveltuisi paremmin tilanteisiin, joissa ollaan sukupuoliyhteydessä nuoren lapsen kanssa. LA:ssa 19/2017 vp ehdotetaan rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momenttia muutettavaksi siten, että siinä mainittaisiin nuoren iän aiheuttama kehittymättömyys muiden säännöksessä nimenomaisesti mainittujen puolustuskyvyttömyyttä tai kykenemättömyyttä tahdonilmaisuun kuvaavien tilojen lisäksi. LA:ssa 10/2018 vp sen sijaan ehdotetaan raiskausrikosta koskevaan rikoslain 20 luvun 1 §:ään uutta 3 momenttia, jonka mukaan raiskauksesta tuomittaisiin myös se, joka on sukupuoliyhteydessä kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen tai luvun 6 §:n 2 momentissa tarkoitetussa tapauksessa kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen lapsen kanssa. LA:ssa 18/2018 vp sen sijaan ehdotetaan rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momenttia muutettavaksi siten, että siinä mainittaisiin henkinen kypsymättömyys muiden säännöksessä nimenomaisesti mainittujen puolustuskyvyttömyyttä tai kykenemättömyyttä tahdonilmaisuun kuvaavien tilojen lisäksi.

Voimassa olevan rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan. Momentti sisällytettiin raiskausrikosta koskevaan säännökseen vuonna 2011 (L 495/2011). Muutoksen tausta liittyi siihen, että rikoslain 20 luvussa puolustuskyvyttömyystilanteita arvioitiin ennen mainittua lainmuutosta eri säännösten perusteella sen mukaan, oliko tekijä saattanut toisen puolustuskyvyttömäksi vai käyttikö tekijä hyväksi toisen puolustuskyvyttömyyttä, jota tekijä ei ole aiheuttanut (ks. HE 283/2010 vp ja LaVM 37/2010 vp). Muutos liittyi nimenomaan seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaan, johon nähden puolustuskyvyttömyystilanteiden erilainen lainsäädännöllinen kohtelu ei ollut perusteltua (HE 283/2010 vp, s. 7/II ja LaVM 37/2010 vp, s. 2).

Mainitun muutoksen yhteydessä rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitettuja puolustuskyvyttömyyttä osoittavia tiloja ei kuitenkaan muutettu suhteessa aiempaan rikoslain 20 luvun 5 §:n 2 momentin säännökseen. Säännöksessä puolustuskyvyttömyyden osoittavina tiloina nimenomaisesti mainitaan tiedottomuus, sairaus, vammaisuus, pelkotila tai muu avuton tila. Uhrin tulee olla tällaisen tilan vuoksi kykenemätön puolustamaan itseään tai ilmaisemaan tahtoaan. Muutokseen johtaneessa hallituksen esityksessä (HE 283/2010 vp) ei nimenomaisesti mainita nuorta ikää puolustuskyvyttömyyttä osoittavana perusteena. Nuorta ikää ei myöskään mainita rikoslain 20 luvun 5 §:n 2 momentin alkuperäisissä perusteluissa (HE 6/1997 vp, s. 180). Tämä lienee seurausta siitä, että rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitetuista puolustuskyvyttömyystilanteista säädettiin alun perin rikoslain 20 luvun 5 §:n seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa säännöksessä. Lapseen kohdistuvasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä taas säädetään lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa rikoslain 20 luvun 6 §:n säännöksessä. Kun seksuaalisena hyväksikäyttönä alun perin rangaistavaksi säädetyt hyväksikäyttötilanteet siirrettiin raiskausrikosta koskevan sääntelyn alaisuuteen, samassa yhteydessä olisi tullut arvioida sääntelyn vaikutusta lapsiin kohdistuviin tekoihin. Näin ei kuitenkaan tehty, mikä on johtanut

tilanteeseen, jossa rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin ei ole katsottu soveltuneen lapseen kohdistuvaan tekoon.[1]

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan. Säännöksessä tarkoitetulla tiedottomuudella tarkoitetaan esimerkiksi unilääkkeistä, alkoholista tai muista huumaavista aiheutunutta tiedotonta tilaa (HE 6/1997 vp, s. 6/1997 vp, s. 173/II ja 180/I sekä HE 283/2010 vp, s. 11/I). Pelkotilalla taas tarkoitetaan sellaista pelon aiheuttamaa tilaa, joka lamauttaa puolustuskyvyn joko sen vuoksi, että uhattu pitää puolustautumista liian vaarallisena tai ei pelkonsa vuoksi kykene toimimaan oman tahtonsa mukaisesti (HE 6/1997 vp, s. 173/II). Muulla puolustuskyvyttömyydellä on tarkoitettu viitata esimerkiksi lääkkeillä tai huumaavilla aineilla aiheutettuun tahdottomuuteen, vaikka asianomainen ei olisikaan tiedoton (HE 6/1997 vp, s. 173/II).

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momenttia sen sanamuodon mukaan tulkiten ei nähdäkseni olisi erityisen suurta estettä pitää nuorta ikää sellaisena momentissa tarkoitettuna muuna avuttomana tilana, jonka perusteella hän on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Olisi nähdäkseni epäjohdonmukaista arvioida, että nuori ikä ei rinnastuisi säännöksessä nimenomaisesti mainittuihin puolustuskyvyttömyyteen johtaviin tiloihin, vaikka säännöksen esitöissä ei nimenomaisesti tällaista rinnastusta tehdä. Kyseenalaista nähdäkseni toisaalta on, voidaanko nuorta ikää pitää sellaisena ”tilana”, jota rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitetaan (kun säännöksessä mainittuja ”tiloja” ovat esimerkiksi tiedottomuus, sairaus, vammaisuus tai pelkotila – nuori ikä ei yleiskielen mukaisesti tällainen ”tila” ole). Edellä todetun mukaisesti oikeuskäytännössä asiasta on ainakin yhdessä ratkaisussa ollut epäselvyyttä, minkä vuoksi rikosoikeudellisen suojan asianmukaisen kattavuuden varmistamiseksi lainsäädäntöä lienee syytä tässä suhteessa täsmentää.

Edustaja Tavio on ehdottanut, että HE:llä 212/2018 vp ehdotettuun törkeää lapsenraiskausta koskevaan säännökseen lisättäisiin 2 momentti, jolla pyrittäisiin poissulkemaan uuden ehdotetun törkeää lapsenraiskausta koskevan säännöksen soveltamiseen liittyvä raiskausrikosta koskevan rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin edellä mainittu mahdollinen tulkintaongelma. Tavion ehdotus törkeää lapsenraiskausta koskevan säännöksen 2 momentiksi on seuraava: Törkeästä lapsenraiskauksesta tuomitaan myös se, joka on alle 13-vuotiaan kanssa sukupuoliyhteydessä ja joka 1 momentissa tarkoitetulla tavalla on syyllistynyt 2 §:ssä tarkoitettuun törkeään raiskaukseen ja samalla 7 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuun törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön siitä riippumatta, täyttyvätkö 1 §:n raiskauksen 2 momentissa tarkoitetut edellytykset.

Lakialoitteiden ja ehdotusten arviointi. – Kaikkien lakialoitteiden ja edustaja Tavion ehdotusten tavoite on nähdäkseni hyväksyttävä. Kaikilla niillä samoin kuin HE:ssä 212/2018 vp ehdotetulla törkeää lapsenraiskausta koskevalla säännöksellä pyritään ankaroittamaan vakavimpien lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistuskäytäntöä sekä varmistamaan, että lapsiin kohdistuvat

[1] Julkisuudessa on kuluvana vuonna keskusteltu eräästä tuomioistuinratkaisusta, jossa 10-vuotiaaseen kohdistuneessa seksuaalirikosasiassa vastaajaa ei tuomittu törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ohella törkeästä raiskauksesta. Korkein oikeus ei myöntänyt asiassa valituslupaa. Ks. tarkemmin https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2018/05/valituslupahakemushylattiinasiassajokakoski10-vuotiaaseentyttoonkohdistunuttaseksuaalirikosta.html, sivulla käyty 18.1.2019.

törkeimmät teot ovat kattavasti rangaistuja. Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset ovat tekoina vakavia, joihin on lainsäädännössä voitava liittää perustellun ankara rangaistusuhka. Vastaavasti rangaistavan käyttäytymisen alan kattavuuden varmistaminen siten, että törkeimmät lapsiin kohdistuvat teot eivät jää lainsäädäntöteknisten epäkohtien ja niiden mahdollisesti aiheuttamien tulkintaongelmien vuoksi rankaisematta on perusteltu.

Eri asia on, miten tähän hyväksyttävään tavoitteeseen perustuva lainsäädännöllinen täydentämistoimenpide voidaan lainsäädäntöteknisesti hyväksyttävällä, johdonmukaisella ja tarkoituksenmukaisella tavalla toteuttaa. Tässä suhteessa lakialoitteiden sisältämät ehdotukset ja edustaja Tavion ehdotus poikkeavat toisistaan. Lakialoitteissa pyritään täsmentämään rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momenttia, kun taas edustaja Tavion ehdotuksessa törkeää lapsenraiskausta koskevassa ehdotetussa säännöksessä säädettäisiin raiskausrikosta koskevan sääntelyn soveltuvuudesta törkeää lapsenraiskausta koskevaa säännöstä sovellettaessa.

Yksi toimintavaihtoehto voisi olla, että lakivaliokunta HE:tä 212/2018 vp koskevassa mietinnössään nimenomaisesti toteaisi, että nuori ikä on sellainen rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitettu muu avuton tila, jonka vuoksi henkilö on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Tällöin lainsäädäntömuutoksia ei tältä osin tarvittaisi. Toisaalta tällöin momentin virhetulkinta olisi edelleen mahdollinen, minkä vuoksi yksinomaan lakivaliokunnan mietinnössä mainittu perustelu ei nähdäkseni ole riittävää ongelman ratkaisemiseksi.

Toiseksi voidaan arvioida lakialoitteiden ilmentämiä vaihtoehtoja, joissa nuori ikä tai vastaava nimenomaisesti mainittaisiin rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa puolustuskyvyttömyyden aiheuttamana tilana. Tällainen ratkaisu olisi rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta lähtökohtaisesti selkeä, joskin luonnollisesti tulisi vielä arvioida tarkemmin, mikä tällöin olisi tarkoituksenmukaisin momenttiin sisällytettävä asiaa koskeva ilmaisu. Samoin tulisi arvioida, mainittaisiinko säännöksessä nimenomaisesti jokin tietty ikävuosi vai yleisemmin esimerkiksi ilmaisu ”nuori ikä”, kuten LA:ssa 19/2017 vp (jossa käytetään ilmaisua ”nuoren iän aiheuttama kehittymättömyys”, jota ilmaisua tässä suhteessa pidän lausunnon kohteina olevissa lakialoitteissa ehdotetuista ilmaisuista perustelluimpana). Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin muuttamiseen perustuvassa lainsäädäntöratkaisussa saattaa kuitenkin olla se ongelma, että se saattaisi vaikuttaa hieman odottamattomalla tavalla rikoslain 20 luvun sääntelykokonaisuuteen. Jos raiskausrikosta koskeva sääntely pitäisi sisällään nuorta ikää koskevan tunnusmerkin, saattaisi syntyä tilanne, jossa sääntelyn ajateltaisiin olevan lainkonkurrenssissa suhteessa lapsen seksuaalista hyväksikäyttörikosta koskevaan sääntelyyn, mikä taas saattaisi johtaa tilanteeseen, jossa sääntelyä ei sovellettaisi samanaikaisesti vaan raiskausrikosta koskevan sääntelyn soveltaminen tekee lapseen kohdistuvaa seksuaalirikosta koskevan sääntelyn tarpeettomaksi (lainkonkurrenssista ks. esim. HE 141/2012 vp, s. 24). Selvää nähdäkseni on, että tämänkaltainen mahdollinen tulkintatilanne ei olisi toivottava eikä HE:ssä 212/2018 vp omaksuttujen tavoitteiden mukainen. Selkeämpää myös olisi, että raiskausrikosta koskeva sääntely sekä sen suhde lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevaan sääntelyyn ja mahdollinen sääntelyn kokonaisvaltainen uudistamistarve arvioidaan oikeusministeriön lähitulevaisuudessa käynnistämässä rikoslain 20 luvun kokonaisuudistushankkeessa.

Kolmanneksi voidaan arvioida, olisiko tarkoituksenmukaista pyrkiä sisällyttämään HE:ssa 212/2018 vp ehdotettuun rikoslain 20 luvun 7 b §:n törkeää lapsenraiskausta koskevaan säännökseen erityissäännös, jolla täsmennettäisiin raiskausrikosta koskevan sääntelyn soveltuvuutta

silloin, kun tekoon soveltuisi törkeää lapsenraiskausta koskeva säännös. Tällaisesta ehdotuksesta on kysymys edustaja Tavion tekemässä ehdotuksessa. Lähtökohtaisesti tämänkaltaista sääntelyä voidaan pitää rikoslaissa omaksutun systematiikan kannalta ongelmallisena, koska teot säädetään rangaistaviksi niitä koskevissa perustunnusmerkistöissä eikä törkeissä tekomuodoissa tulisi tehdä rangaistavan käyttäytymisen alaa koskevia täsmennyksiä. Jos ja kun tavoitteena on kuitenkin törkeimmissä lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa mahdollistaa ja varmistaa rikoslain 20 luvun sääntelyn kattava soveltaminen, tarkoituksenmukaista voisi olla pyrkiä lisäämään ehdotettuun rikoslain 20 luvun 7 b §:ään säännös, joka sääntelyn tarkoituksenmukaisen soveltamisen mahdollistaisi. Tämänkaltainen sääntelymalli tosin edellä mainitun mukaisesti olisi rikoslaissa omaksutun systematiikan kannalta haasteellinen ja muodostuisi vaikeasti hallittavaksi ja monimutkaiseksi. Esimerkiksi edustaja Tavion ehdotus rakentuu eri säännöksiin kohdistuville viittauksille eikä sen sisällön selvittäminen ole erityisen yksinkertaista. Tämä ongelma toisaalta koskee koko ehdotettua rikoslain 20 luvun 7 b §:ää. Lisäksi sääntely saattaisi muodostua jossain määrin epäjohdonmukaiseksi, jos rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin soveltamisalasta säädettäisiin vain rikoslain 20 luvun 2 §:ää ehdotetun rikoslain 20 luvun 7 b §:ää sovellettaessa rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin soveltamisalan jäädessä muutoin ennalleen ja samat mahdolliset tulkintaongelmat sisältäväksi. Toisaalta saattaisi nähdäkseni olla nyt käsillä olevan esityksen yhteydessä perusteltua pyrkiä tekemään vain ehdotetun rikoslain 20 luvun 7 b §:n soveltamisalaan vaikuttavia muutoksia, mihin edustaja Tavion ehdotuksella pyritään, ja jättää rikoslain 20 luvun laajempi uudistaminen lähiaikoina käynnistettävän oikeusministeriön hankkeen toteutettavaksi.

Lopuksi. – Rikoslain 20 luvun sääntelyn uudistamisessa HE:n 212/2018 vp sekä tämän lausunnon kohteina olevien lakialoitteiden sisältämien ehdotusten ja edustaja Tavion tekemän ehdotuksen perusteella ei nähdäkseni ole esitettävissä yhtä optimaalisinta ratkaisua. Sellainen on toivottavasti löydettävissä rikoslain 20 luvun sääntely kokonaisuutena uudistettaessa. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta selkeintä olisi esimerkiksi LA:ssa 19/2017 vp ehdotetun mukaisesti muuttaa rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin sanamuotoa. Tämä saattaisi kuitenkin vaikuttaa siten, että HE:ssä 212/2018 vp ehdotettu törkeää lapsenraiskausta koskeva rikoslain 20 luvun 7 b § tulisi sovellettavaksi aiottua harvemmissa tilanteissa, jos katsottaisiin, että raiskausrikosta koskevan sääntelyn soveltaminen tekee tarpeettomaksi lapseen kohdistuvaa seksuaalirikosta koskevan sääntelyn soveltamisen tunnusmerkistöjen sisältäessä aiempaa enemmän samoja elementtejä. Sääntelyn selkeyden kannalta hieman haasteellinen mutta sen tarkkarajaisen kohdentumisen kannalta tarkoituksenmukaisempi vaihtoehto saattaisi siis olla edustaja Tavion tekemän ehdotuksen kaltaisesti sisällyttää törkeää lapsenraiskausta koskevaan ehdotettuun rikoslain 20 luvun 7 b §:ään momentti, jolla mainittua säännöstä sovellettaessa täsmennettäisiin raiskausrikosta koskevan sääntelyn soveltumista. Selvää nähdäkseni kuitenkin on, että tämänkaltainen sääntely olisi jossain määrin vaikeaselkoista ja poikkeaisi rikoslaissa vakiintuneesti noudatetusta sääntelytraditiosta. Selvää nähdäkseni myös lienee, että tämänkaltaisen ratkaisun tulisi toimia väliaikaisena ratkaisuna ja että rikoslain 20 luvun kokonaisvaltaisessa uudistamistyössä tulee arvioida perusteellisesti tarkoituksenmukaisinta ja hyväksyttävintä sääntelyratkaisua.

Helsingissä 18.1.2019

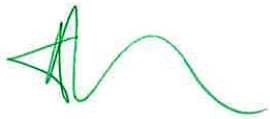

Sakari Melander
Rikosoikeuden professori
Oikeustieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
puh.: 02941 21781, 050 5644229
sähköposti: sakari.melander@helsinki.fi